

çocuğunun olacağını meleklerin müjdelediği bildirilmekte (Âl-i İmrân 3/45-47), dolayısıyla düzgün bir insan şekline girerek Meryem'e müjde veren bu ilâhî ruhun melek olduğu anlaşılmaktadır. İncil'e göre de Hz. Meryem'e bir çocuk doğuracağını müjdeleyen melek Cebrâil'dir (Luka, 1/26-38). Ancak Meryem'in İsâ'ya hamile kalması konusunda Kur'an ile İncil'deki beyanlar arasında fark vardır. Luka İncili'ne göre (1/26-35) Meryem'e müjdeyi veren melek Cebrâil ile onun hamile kalmasına vesile olan Rûhulkudûs aynı varlık değildir. Kur'an'da ise Allah, Meryem'e gönderilen melekten "bizim ruhumuz" diye söz eder ve genellikle bunun Cebrâil olduğu kabul edilir (Taberî, XVI, 45; Fahreddin er-Râzî, XXI, 195). Melek Meryem'e müjdeyi vermiş, daha sonra -rivayete göre- Meryem'in yakasından üflemiş ve Meryem, İsâ'ya hamile kalmıştır (Âl-i İmrân 3/45-46; Meryem 19/17-22; el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12).

Kur'an-ı Kerîm'de Cebrâil'den "ruh" ve "ruhumuz" diye bahsedilmekte, diğer taraftan gerek ilk insanın yaratılmasında (el-Hicr 15/29; Sâd 38/72) gerekse Meryem'in İsâ'ya hamile kalmasında (el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12) "ruhumdan üfledim" ve "ruhumuzdan üfledik" denilmektedir. Bundan hareketle bazı yorumcular "üfledim, üfledik" ifadeleriyle Allah'ın Cebrâil vasıtasıyla insanda ruh yaratmasını kastettiğini söylemişlerdir. Buna göre, "Biz ona ruhumuzdan üfledik" ifadesi, "Meryem'e üfleme işini ruhumuz vasıtasıyla yaptık" demektir ki ruh Cebrâil olduğuna göre Meryem'e üfleyen de Cebrâil'dir. Rûhulkudûs'un Cebrâil olduğunu destekleyen bir başka delil Hz. Peygamber'in Hassân b. Sâbit'e bir defasında, "Kureys'i hicvet, Rûhulkudûs seninledir", bir başka zaman da, "Ve Cebrâil seninledir" demesidir. Nitekim Hassân b. Sâbit bir beytinde, "Allah'ın elçisi Cibrîl bizdedir, Rûhulkudûs'un eşi, benzeri yoktur" diyerek Cibrîl ve Rûhulkudûs ile aynı varlığı kastetmiştir. "De ki: Rûhulkudûs onu rabbinden hak olarak indirmiştir" âyetinde (en-Nahl 16/102) Kur'an'ı indirenin Rûhulkudûs olduğu belirtilmektedir. Kur'an'ı Hz. Peygamber'e indiren Cebrâil olduğundan bu âyet de Rûhulkudûs'un Cebrâil olduğunu göstermektedir. Rûhulkudûs Cebrâil olduğuna ve bütün peygamberlere o vahiy getirdiğine göre Hz. İsâ'nın Rûhulkudûs ile desteklendiğine dair ifade (el-Bakara 2/87, 253; el-Mâide 5/110), doğumunun bizzat onun tarafından müjdelenmesi ve bizzat onun üflemesiyle annesinin hamile kalması şeklinde açıklanmaktadır.

Kutsal ruh (ruah ha-kodeş) tabiri Rabbânî literatürde benimsenmiş olsa da Eski Ahid'de daha ziyade Tanrı'nın ruhu (ruah El / Elohim / Yehova) ifadesi yer alır (Eyub, 27/3; 33/4; krş. Mezmurlar, 51/13; İşaya, 63/10). Bu ifade Tanrı'nın sözü ve nefesi, varlığın ve her yaratılmışın temelinde mevcut olan hayatî kuvvet olarak anlaşılmıştır. Daha dar mânasıyla ilâhî ilham ve vahiyle bağlantılı biçimde kullanılan kutsal ruh ya da Tanrı'nın ruhu kavramı, Tanrı'nın kendi iradesini gerçekleştirmek veya mesajını aktarmak için dilediği kişiler üzerinde etkili kıldığı kuvvet şeklinde de nitelendirilmiştir (Çıkış, 31/3; Hâkimler, 3/10; II. Samuel, 23/2; İşaya, 42/1; Hezekiel, 2/2). Bu durumda kutsal ruh, söz konusu seçilmiş kişileri güç ve akılla destekleyen veya peygamberi vahiy almaya hazırlayan kuvvet olmaktadır (bk. İLHAM). Dünya yaratılmadan önce yaratılmış on şeyden biri olarak nitelendirilmesine (Haggai, 12, a, b) ve bazan rûzgâr, ılık veya ses biçiminde tasvir edilmesine rağmen yahudi geleneğinde bu kavram Tanrı'dan ayrı ya da bağımsız bir varlık olarak görülmemiş, Tanrı yerine geçecek şekilde sıkça kullanılmıştır.

İncil'e göre Tanrı ruhtur (Yuhanna, 4/24) ve İsâ yeryüzündeki faaliyeti boyunca hep kutsal ruhla desteklenmiştir (Luka, 4/14, 18; Resullerin İşleri, 1/7). Kutsal ruh Meryem'i İsâ'nın doğumuna hazırlamış, Meryem'de Tanrı'nın takdirini gerçekleştirmiştir. Meleğin müjdesinden sonra kutsal ruh vasıtasıyla Meryem bâkire olduğu halde İsâ'ya hamile kalmış ve onu doğurmuştur (Luka, 1/35, 41). İlahî kelâmın bedenlenmesi sürecinde kutsal ruhun mesahetmesiyle Tanrı oğlu Mesih olmuştur (Matta, 3/16; Markos, 1/10-11; Luka, 3/22; *Catéchisme de l'église catholique*, s. 164).

Hristiyan âmentüsüne göre kutsal ruh teslis inancının üçüncü unsuru olması dolayısıyla Tanrı'dır, çünkü Katolik inancına göre baba ve oğuldan çıkmış olup; baba ve oğul ile aynı cevhere sahip ve bu sebeple aynı tâzim ve tapınmaya layıktır. Kutsal ruh hayat verir, Tanrı'nın sözünü insana duyurur, fakat insan onu duyamaz. Peygamberler aracılığıyla konuşmuş, kutsal metinleri ilham etmiştir (Resullerin İşleri, 1/8, 16; 2/4; 4/25; 28/25). Hristiyan inancına göre Hz. İsâ'dan sonra gelecek olan Faraklit, Rûhulkudûs'tur. İslâm inancında peygamberlere vahiy getiren, ilâhî kitapları peygamberlere ulaştıran Cebrâil'dir; Kur'an-ı Kerîm'de bu mümtaz yeri sebebiyle Rûhulkudûs diye isimlendirilmiştir. Hristiyan inancında ise kutsal ruh Ceb-

râil'den ayrı ve farklı kabul edilmekte, Tanrı'nın mukaddes ruhu olarak algılanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "rûh", "kds" md.leri; Mustafavî, *et-Taḥkîk*, IV, 254-265; IX, 209-212; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVI, 45; Fahreddin er-Râzî, *Meḳāṭihu'l-gayb*, XXI, 195; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 342-344; *Catéchisme de l'église catholique*, Paris 1998, s. 152-164; J. Jacobi - L. Blau, "Holy Spirit", *JE*, VI, 447-450; E. E. Calverley, "Nefis", *İA*, IX, 178-183.

ÖMER FARUK HARMAN

□ EDEBİYAT. Türk edebiyatında Cebrâil bu isminden sonra en çok Rûhulkudûs adıyla anılmıştır. Cebrâil'in bu şekilde anılmasının sebebi, Hz. İsâ'ya hamile kalması için Allah'ın emriyle Meryem'e veya kaftanına üflemesiyle açıklanmaktadır. Rûhî-i Bağdâdî'nin, "Sûrette n'ola zerre isek ma'nide yuhuz / Rûhulkudûs'un Meryem'e nefhettiği ruhuz" beyti bu anlayışın ifadesidir. Bundan dolayı Rûhulkudûs adı Hz. İsâ'ya da izâfe edilmektedir. Cebrâil ilâhî kelâmı doğruluğunda şüphe edilmeyecek şekilde Hz. Peygamber'e aktaran bir melek olduğundan şairler onu rûh-ı kudsî yanında Cibrîl-i emîn, Rûhu'l-emîn, Cibrîl-i rûh gibi isimleriyle de anarlar. Ayrıca hümâ-yi kuds / kudsî, tûtî-i kuds, bûlbûl-i kudsî tamlamalarında görüldüğü gibi bûlbûle, tûtîye ve hümâyâ teşbih ederler. Bu adlandırma Cebrâil'in Kur'an'ı Hz. Peygamber'e aktarıp tâlim etmesi kadar Allah katından ona ulaşan kutlu mesajı yüce bir emanet olarak taşıması, ona mânevî devleti sunmasıyla da ilgilidir. Edebî metinlerde Rûhulkudûs, Allah'a yakınlığı ve O'nun özel elçisi oluşu, melekler arasındaki üstün yeri, makamının sidretül-müntehâda bulunması gibi sebeplerle anılır. Yahyâ Bey terciibendinde, "İki cihânı bir kadem et bâl ü per açıp / Cibrîl gibi sidre-i âfide kıl makam" derken Rûhulkudûs'un bu özelliğine işaretle insanın da "âfi-makam" olması gerektiğini belirtir. Cebrâil'le ilgili atıflarda ayrıca onun Hz. Peygamber'le konuşması, onunla birlikte mi'racı, Hz. İbrâhim ateşe atıldığında ona yardımla görevlendirilmesi, Lût kavminin helâk edilmesi sırasında şehirlerini altüst etmesi, mümin kulları koruması ve yükseklerde uçması gibi hususlar zikredilir. Ayrıca bazı şirlerde şairin niyazlarına âmin diyen, güzel söz söyleyen ve güzelliklerden bahseden kutlu bir ağız, müjde veren bir melek kimliğiyle yer aldığı da görülür. Ganîzâde Mehmed Nâdirî bir na'tının matlâında ki, "Ey vücûdun nahl-i bî-mânend-i nüz-

het-gâh-ı dîn / Bûlbûl-i şeydâ gül-i ruhsâ-
rına Rûhulemîn" beytinde Resûl-i Ekrem'i
öven bûlbûlün bu özelliğinin Rûhulemîn'den
kaynaklandığını ifade eder. Nev'î de
bir na'tında Hz. Peygamber'i metheder-
ken onun sözlerini ilâhî vahye, dudakları-
nı ise Rûhulemîn'e benzetmiştir: "Sühanı
olmuş idi vahy-i Hudâ / Lebi Rûhulemîn idi
gûyâ."

Rûhulkudûs'un güzelliği dillere destan-
dır. Şeyhî'nin, "Melek misin yâ perîsin yâ
Rûh-ı Kuds aceb / Bu hüsn ile bu melâhat
beşerde buluna mı?" beyti, meleklerin en
güzeli olduğu kadar Hz. Peygamber'e za-
man zaman çok güzel bir insan sûretinde
görünen Cebrâil'in sevgilinin güzelliğinde
de en üstün dereceyi ifade etmesinden
mülhemdir. Yine onun, "Ol sanem Rûhul-
kudûs'tur yâ Mesîh / Kim bağışlar her öpüp
kuçana can" beytinde Meryem'e ruh nef-
hetmesiyle Hz. İsa'nın ölümleri diriltme mü-
cizesi anılarak sevgilisine can bağışlayan
cânanın nefesi yerine kullanılmıştır.

Rûhulkudûs mevlid, siyer ve mi'râciyye
gibi eserlerde ve na'tlarda, *Muhamme-
diyye* gibi didaktik mesnevilerde, Hz. İb-
râhim'i konu alan *Halîlnâme*'lerde, *Ma'-
rifetnâme* gibi kitaplarda geniş yer bul-
muştur. Ayrıca teşbih, telmih, istiâre vb.
sanatlara konu edilerek beyit ve mısralar-
da yer alır. Bu tür şiirlerde ruh ve kuds /
kudûs kelimelerinden kaynaklanan zengin
tedâiler görülür. Bursalı Ahmed Paşa'nın,
"Halin üzre zülfünü depretse âhım der gö-
ren / Oldu hüsnüne meges-rân şehper-i
Rûhulemîn" beytinde Rûhulemîn'in kanat-
ları âh-nefes-rüzgâr-hal-zülûf irtibatıyla
zengin çağrışımların bir örneği olarak zik-
redilmiştir. Yahyâ Bey'in Şeyhülislam Ke-
malpaşazâde için söylediği, "Dehânı Rûh-ı
Kudûs'tur hatı ana per ü bâl / Zebânı lutf
ile peygamber oldu devrâna" beytiyle yi-
ne onun hakkında kaleme aldığı bir met-
hiyesinde yer alan, "Rûh-ı Kuds oldu de-
hânı vü dili peygamber / Hatı ashâb-du-
rur gül yanağı hayr'ül-âl" beytinde de bu
zengin çağrışımların değişik açılardan ak-
settirildiği görülür.

İslâm tasavvufunda Rûhulkudûs âlem-i
melekûtun iki kısmından birinde belirle-
yici rol oynar. Buna göre Kerrûbiyyûn diye
anılan birinci kısmın başında rûh-ı a'zam
(Hz. Peygamber), sonunda rûh-ı kudîs (Ce-
brâil) bulunur. Rûh-ı kudîs "rahmanî nefes"
mânasıyla gönüllere ilâhî bilgileri aktara-
rak onları ihya eden Cebrâil için kullanılır.
Rûh-ı ilkâ tabiri de bu mânada tasavvufî
bir terimdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyâ Bey, *Dîvan* (haz. Mehmed Çavuşoğlu),
İstanbul 1977, s. 79, 86, 147, 155; Ali Nihat Tarlan,
Şeyhî Divanını Tetkik, İstanbul 1964, s. 157, 160,
225; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünya-
sı*, Ankara 1973, s. 18-19; Süleyman Uludağ, *Ta-
savvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1995, s. 439-
440; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri
Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 332; Pakalın, III, 56.

MUSTAFA UZUN

RUKBÂ (الرُقْبَى)

Diğer tarafın ölümü halinde
malın kendisine dönmesi şartıyla
yapılan bağış anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "beklemek, gözetlemek" an-
lamındaki **rukab** kökünden türeyen **rukba**
kelimesi, fıkıh terimi olarak bir kimsenin,
bağışta bulunulan tarafın (mevhûb leh)
daha önce ölmesi halinde bağış konusu
malın kendisine dönmesi şartıyla hibede
bulunmasını ifade eder (Mâlikîler'in rukbâ
tanımı için aş.bk.). Rukbâ Câhiliye devrin-
de bilinen bir muamele olup Araplar bu-
nu, "Şu evimi ben senden önce ölürsem
senin ve vârislerinin olması, sen benden
önce ölürsen tekrar bana dönmesi şar-
tıyla bağışladım" veya kısaca, "Şu evimi
sana rukbâ (habîse) kıldım" gibi ifadeler
kullanarak yapıyorlardı. Kaynaklarda âde-
ta taraflardan her biri diğerinin ölümünü
beklediği için bu işleme rukbâ denildiği
belirtilir. Konuyla ilgili açıklamalar ve baş-
ka kayıtlar taşıyan rukbâ uygulamaları dik-
kate alındığında bağışlayanın diğer tarafın
ölümünü beklemesinin bağış konusu ma-
lın mülkiyetinin âkabetiyle ilgisinin devam
etmesi anlamında olduğu anlaşılır (me-
selâ bk. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, II,
77; İbn Sîde, VI, 393). Câhiliye döneminde
uygulanan ve kaynaklarda genellikle ruk-
bâ ile birlikte ele alınan bir muamele şekli
de **umrâdır**. Sözlükte "ömür, hayat" an-
lamındaki **umrâ** kökünden türeyen umrâ fık-
kıta, "bağışlayanın ya da lehine bağışta
bulunulan kişinin hayatta olması kaydıyla
yapılan bağış" mânasına gelir. Araplar, "Şu
evimi ömrüm / ömrün boyunca sana ver-
dim; evim yaşadığım / yaşadığın sürece
senin olsun" gibi sözlerle veya kısaca, "Şu
evimi sana umrâ kıldım" diyerek şartlı ba-
ğışta bulunurlardı. Bu tür hibede bağış-
layan hibeyi kendisinin veya bağışta bu-
lunanın hayatta bulunacağı süre ile sınır-
landırmayı amaçlamakta ve mevhûb lehine
ölmesi durumunda o malın kendisine veya
vârislerine dönmesini istemektedir.

Kur'an-ı Kerim'de geçmeyen rukbâ ve
umrâ kelimeleri hadislerde terim anlamıy-

la ve çok defa birlikte kullanılarak yer al-
maktadır (*Miftâhu künûzi's-sünne*, "ruk-
bâ" ve "umrâ" md.leri). Bu rivayetlerde
Hz. Peygamber bir taraftan umrânın ya-
hut umrâ ve rukbânın câiz, bu yolla veri-
len malın bağışlanan şahsın mülkü oldu-
ğunu ve çocuklarına miras kalacağını be-
lirtirken (Buhârî, "Hibe", 32; Müslim, "Hi-
bât", 20-25, 30-32; Ebû Dâvûd, "Büyü",
85-87) diğer taraftan ashabına mallarını
ellerinde tutmalarını tavsiye edip umrâ ve
rukba yapmaları durumunda bu malların
mülkiyetini kaybedecekleri uyarısında bu-
lunmaktadır (Müslim, "Hibât", 26-27).

Rukbâ ve umrâ ile ilgili hükümler fıkıh
eserlerinin hibe bölümlerinde ele alınmak-
tadır. Resûl-i Ekrem'in konuya ilişkin uya-
rıcı ifadelerini yasaklama yönünde yorum-
layarak rukbâ ve umrâyı geçersiz sayan-
lar yanında bu iki işlemi hem mahiyet hem
hüküm itibariyle aynı kabul eden ve ilgi-
li rivayetlere dayanarak her ikisini câiz ve
geçerli gören fakihler de vardır. Fakihlerin
çoğunluğu bu iki kavramı birbirinden fark-
lı veya benzer nitelikte görmekle birlikte
akdi geçerli ve şartı geçersiz sayma eğilim-
indedir. Dolayısıyla gerek rukbâ ve um-
rânın meşruiyeti gerekse farklı uygulama
biçimlerine göre hükümleri konusunda gö-
rüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Mülkiyetin kime ait olacağı taraflardan
birinin önce ölmesi şartına bağlanarak be-
lirsizlik üzerinde anlaşma yapıldığı için ruk-
bâ Ebû Hanîfe ve Muhammed b. Hasan'a
göre câiz ve geçerli olmayıp bu işleme da-
yanılarak teslim edilen mal âriyet niteli-
ğindedir. Rukbâyı "iki kişinin karşılıklı ola-
rak hangisi erken ölürse malını diğerine
bağışlaması" şeklinde tanımlayan Mâlikî-
ler'e göre de rukbâ işlemi geçerli değildir.
İlgili rivayetleri delil gösterip rukbâ ve um-
rânın temelde birbirine benzediğini söy-
leyen Şâfiîler, Hanbelîler ve Hanefîler'den
Ebû Yûsuf ise her iki işleme aynı hukukî
sonucu bağlayıp akdin geçerli, şartın hü-
kûmsüz olacağıı belirtir. Hanefî kaynak-
larında mezhep görüşü olarak Ebû Hanî-
fe ve Muhammed b. Hasan'ın ictihadının
kabul edildiğine dair kayıtlar bulunduğu
gibi Ebû Yûsuf'un görüşünü tercih eden-
ler de vardır.

Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri
konuya ilişkin hadislerle dayanarak ister
ölüm sonrası için bir kayıt zikredilmeden
mutlak yapısın, ister öldükten sonra ma-
lın bağışlayana geri döneceği ya da lehi-
ne bağış yapılan şahsın mirasçılara ka-
lacağı şeklinde bir kayıtlı yapısın umrâyı
câiz ve geçerli görmektedir. Ancak Hane-
fî ve Hanbelîler'e göre bu işlemden malın